

УДК 378.091.12:005.336 (045)

DOI 10.31651/2524-2660-2018-18-109-115

ORCID: 0000-0001-6289-5039

ФЕДОРОВИЧ Анна Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
кафедри загальної педагогіки та дошкільної
освіти, Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, Україна
e-mail: f_anna_v@ukr.net

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Розкрито сутність поняття професійна компетентність педагога, яка тлумачиться як цілісне багатогранне поняття, що передбачає теоретичні знання про предмет впливу – дитину (людину) і практичну готовність діяти з нею. Акцентовано на важливості поєднання загальних (особистісних) та професійно-педагогічних компетенцій в освітній діяльності. Доведено, що завданням і результатом діяльності закладів вищої педагогічної освіти є формування в майбутніх фахівців професійної компетентності та уявлення про те, що ця характеристика потребує постійного вдосконалення.*

***Ключові слова:** педагог; професійна компетентність; компетенції; підготовка; педагогічні фахівці; педагогічні заклади вищої освіти.*

Постановка проблеми. Система освіти України модернізується, змінюється, намагаючись забезпечити належну якість підготовки особистості, згідно запитів сучасного суспільства. Поліпшуються освітні стандарти, ураховуючи історію, традиції, ментальність народу. Освітня діяльність орієнтується на європейські вимоги щодо високого рівня навчання. Розробляються теоретичні засади і практичні механізми впровадження підходів до змісту освіти, пріоритетними серед яких є особистісно орієнтований, дослідницький, компетентнісний та ін.

Незаперечною є думка про те, що педагогічні працівники мають бути компетентними, а орієнтація освіти на оволодіння майбутніми фахівцями професіоналізму і майстерності є однією з пріоритетних проблем. Вивчення даного питання переходить від констатації теоретичних уявлень про професійну компетентність до створення предметних освітніх програм, стандартів підготовки педагогів, пошуку практичних шляхів їхньої реалізації. Це можливо за умови забезпечення особистісно-професійного становлення студентів, формування в них готовності до професійної діяльності під час навчання в закладах вищої педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині впроваджуються різноманітні програми педагогічної освіти, апробуються стандарти початкової, базової підготовки педагогів задля поетапного присвоєння та підтвердження певного рівня кваліфікації [1]. Популяризуються також методи, що забезпечують формування потрібних компетенцій фахівця, сприяючи розвитку критичного мислення. Судження, мудрість і віртуозність стають обов'язковими характеристиками компетентного педагога, визначаючи ефективність його роботи [2].

Науковцями поняття «компетентність», «професійна компетентність» розглядаються неоднозначно, з різних позицій (як здатність, набір якостей, спроможність, властивість особистості, поєднання практичної та теоретичної готовності). Водночас простежується їх трансформація, ускладнення залежно від соціальних змін, стану економіки, рівня розвитку освіти та ін.

Особливу увагу вчені зосереджують на трактуванні видів життєвої компетентності (Л. Лисогор, О. Овчарук, Дж. Равен, Л. Сохань та ін.). Висвітлюють також сутність професійної компетентності педагога, досліджуючи особливості творчої педагогічної діяльності та креативні якості фахівця М. Головань, О. Локшина, О. Малихін, А. Маркова, О. Пехота, В. Сидоренко С. Сисоєва, та ін.

Протиріччя між потребою у висококваліфікованих фахівцях і реальним рівнем їхньої готовності до освітньої роботи зумовлюють необхідність конкретизації сутності «професійна компетентність» педагога і шляхів її формування в педагогічних закладах вищої освіти. Зазначене і визначило мету нашої статті.

Викладення основного матеріалу дослідження. Нинішній педагог має бути професійно компетентним – здатним застосовувати свої знання та уміння на практиці у професійній діяльності. Л. Лисогор під компетентністю розуміє інтегровану якість особистості, що дає можливість розв'язувати проблеми і типові завдання, які виникають у реальних життєвих ситуаціях, з застосуванням знань, навчального і життєвого досвіду, цінностей і нахилів, розуміючи «можливість», у даному випадку, не як «здатність» і «схильність», а як уміння. Науковець наголошує, що сутнісні ознаки компетентності особистості: постійно змінюються (залежно від суспільних умов); орієнтуються на майбутнє (уміння організувати діяльність, спираючись на власні можливості); мають діяльнісний характер (узагальнення знань і умінь у розв'язанні конкретних завдань); пов'язані з мотивацією на безперервну самоосвітню діяльність [3].

У сучасній науці збільшилася кількість досліджень, що характеризують набір компетентностей особистості, які для неї є найважливішими, ключовими, такими, що допоможуть досягненню успіхів у різних сферах життя, задоволенню індивідуальних і соціальних потреб. Йдеться про поєднання знань, практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінки, всього, що людина може мобілізувати для активної дії. Зокрема, визначено перелік ключових компетентностей: уміння вчитися; соціальна компетентність; загальнокультурна компетентність; здоров'язберігаюча компетентність; компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій; громадянська компетентність; підприємницька компетентність [4, с. 85–89].

Загалом, життєва компетентність розглядається як система, що включає:

- знання: науково-теоретичні (про світ, закони життя, про себе) та практичні (життєва мудрість, знання норм поведінки);
- уміння і навички: практичне застосування знань, норм поведінки;
- життєтворчі здібності: аналітичні; прогностичні; поведінкові;
- життєвий досвід: індивідуальний (усвідомлений, неусвідомлений); досвід інших людей (творче застосування, наслідування);
- життєві досягнення: особисте щастя; соціальний статус; самореалізація [5, с. 169].

Поняття «професійна компетентність» трактується як здатність розв'язувати проблеми професійного характеру. Ґрунтується на сукупності предметних знань, навичок, умінь і цінностей, отриманих під час навчання, і сприяє саморозвитку особистості у процесі професійної діяльності. Професійна компетентність – це готовність доцільно діяти відповідно до вимог професії (сфери професійної діяльності), організовано і самостійно розв'язувати завдання і проблеми, а також оцінювати результати своєї діяльності. При цьому її прояв оцінюється на основі сформованої сукупності загальних (ключових) і професійних компетенцій, що проявляються в різних виробничих і життєвих ситуаціях. До загальних компетенцій відносять: інформаційні, комунікативні, загальнокультурні, ціннісно-сміслові, компетенції особистісного вдосконалення. Професійні ж компетенції передбачають знання і розуміння, наприклад, теоретичних знань, здатності їх усвідомлювати і розуміти; знань

про те, як діяти – практичне та оперативне застосування знань і вмінь до конкретних виробничих (професійних) ситуацій; знань про те, як взаємодіяти з іншими людьми у професійній діяльності [6].

Тобто, професійна компетентність – складне утворення, яке «вбирає в себе» знання, уміння та навички, професійний досвід, професійні досягнення, необхідні для розв'язання професійних завдань і продуктивного здійснення, у нашому випадку, педагогічної діяльності. Це особистісні можливості педагога самостійно й якісно реалізовувати мету та завдання освітнього процесу в реальних ситуаціях взаємодії з вихованцями. Тобто критерієм педагогічної компетентності є ефективність освітньої діяльності, а результатом – Людина, яка опанувала суспільну культуру, здатна до саморозвитку і виконання конкретних соціальних ролей у суспільстві.

Намагаючись окреслити сутність компетентності педагога-професіонала, науковці виокремлюють кілька підходів до розуміння змісту педагогічної діяльності: структурний, функціональний, рефлексивний. У межах структурного аналізуються психологічні складники: мотив, мета, педагогічні дії, педагогічні вміння та навички. Відповідно до функціонального – розглядаються функції, які реалізує педагог у професійній діяльності (гностичну, проектувальну, конструктивну, комунікативну, організаційну). Особливістю рефлексивного підходу є усвідомлення педагогічної діяльності як діяльності спільної, що відбувається за законами спілкування та комунікації.

Традиційно обґрунтовують таку структуру професійної компетентності педагога: система знань (психологічні, загальнодидактичні, фахові); фахові уміння; професійні здібності та професійно значущі якості. Формування світогляду та особистісні якості при цьому вважаються фундаментом її становлення.

Таким чином, професійна компетентність педагога – це комплексна властивість особистості: цілісна, динамічна система професійних здатностей (окремих компетенцій), яка дає змогу свідомо і творчо визначати і здійснювати освітню діяльність, розвивати власну індивідуальність, досягати успішної, оптимальної самореалізації в професії. Тоді, якщо розглядати компетентність як здатність до виконання професійної діяльності, то компетенція – це змістовний компонент такої здатності (знання, уміння, навички, що здобувають через освіту). Тобто професійну компетентність педагога слід тлумачити як сукупність професійно-педагогічних компетенцій, які передбачають теоретичне уявлення про предмет впливу – дитину (людину) конкретного віку (теоретична готовність) і спосіб роботи із цим «предметом» – характеристику, яка вказує на здатність виконувати педагогічні дії, розв'язувати професійні проблеми та ін. (практична готовність).

Розкриваючи зміст професійної компетентності педагогічного фахівця, Ж. Петрочко виокремлює такі її компоненти: когнітивний (пізнавальний) – знання про особливості дитини, умови її повноцінного розвитку; емоційно-ціннісний – бажання сприяти успішному вихованню та соціалізації особистості, прагнення спонукати її до вибору необхідних ціннісних орієнтацій та соціально важливих якостей, вмінь; розуміння потреби у підвищенні власної обізнаності щодо виховання і розвитку дитини; емоційна врівноваженість та ін.; соціально-особистісний – відповідальність, адаптивність, комунікабельність, якісне виконання професійної діяльності та ін.; поведінковий – практичні дії щодо забезпечення прав людини і дитини; операційно-технологічний – навички управління інформацією; здатність до комунікації; уміння застосовувати ефективні методики, технології виховання та розвитку дитини, якісні форми, методів і прийоми взаємодії; профілактика власного професійного виснаження; оцінно-вольовий – володіння способами оцінки і корекції освітньої роботи, наполегливість, уміння мобілізувати особистий психоемоційний стан та ін. [7].

Упорядкуванням компетентностей сучасного педагога займається О. Малихін, обґрунтовуючи ієрархічну модель цієї системи. Учений виокремлює ключові, професійно-кваліфікаційні, загальнопредметні, міжпредметні та предметні компетентності. Водночас стрижневими (ключовими, універсальними) компонентами професійної компетентності педагога вважає: психолого-педагогічну, фахово-предметну (сукупність предметних компетентностей), методологічну, методичну і самоосвітню компетентності. Наголошує на важливості формування вміння вчитися, соціальної, загальнокультурної, здоров'язбережувальної, інформаційно-комунікативної, громадянської складових [8].

Сутність компетентності сучасного педагогічного фахівця на основі кластерного аналізу професійно значущих компетентностей і компетенцій розкриває В. Сидоренко, вважаючи її «складовою професіоналізму діяльності і професіоналізму особистості», інтегрованим показником діяльнісної та індивідуально-особистісної сфери педагога. Дослідник згруповує частини цілісної системи в ієрархічні рівні (метапредметні, предметні компетентності, компетенції) за певною сферою, зокрема, компетентності і/або компетенції: 1) професійно-педагогічної діяльності, 2) професійно-педагогічного спілкування, 3) щодо реалізації особистості. На його думку, педагог компетентний, якщо має достатні знання, уміння, спеціальні професійні здібності, особистісні якості для мобілізації та успішного здійснення інноваційної освітньої діяльності в сучасних соціокультурних умовах [9].

У запропонованих науковцями класифікаціях компонентів професійної компетентні педагогічних фахівців усталеними є соціальна (соціально-педагогічна), спеціальна (предметна), комунікативна та особистісна. Однозначною є думка й про те, що здобуття освіти є важливим етапом у її формуванні.

Зміст сучасної професійної освіти педагогів визначається галузевими стандартами і стандартом вищої освіти, охоплюючи фундаментальну, психолого-педагогічну, фахову, методичну, інформаційно-технологічну, практичну й соціально-гуманітарну складові. Її результатом є не лише засвоєння (накопичення) інформації, а насамперед оволодіння вміннями і розвиток здатностей використовувати знання для розв'язання практичних професійних завдань. Зокрема, розроблення стандартів вищої освіти передбачає розуміння професійних компетенцій як таких (загально-професійні; спеціалізовано-професійні), які можуть мати узагальнений характер, притаманний фахівцю взагалі або з певного класу професій, а також містять вимоги конкретних галузевих освітніх стандартів чи кваліфікаційної характеристики професії працівника [6].

Підготовка педагогічних фахівців здійснюється за освітніми програмами на таких рівнях вищої освіти: початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти, перший (бакалаврський), другий (магістерський) третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) і науковий. Початковий передбачає здобуття загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у педагогічній діяльності; перший (бакалаврський) рівень – оволодіння теоретичними знаннями і практичними вміннями і навичками, достатніми для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю; другий (магістерський) рівень вищої освіти – здобуття майбутніми фахівцями поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійно-педагогічної діяльності. Освітньо-науковий та науковий рівні доповнюються компетентностями для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-

інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення. Оволодіння вищою освітою певного рівня є підставою для присудження відповідного ступеня: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук, а також кваліфікаційною вимогою для отримання конкретної посади в закладі освіти [10]. Власне, можемо стверджувати, що на кожному етапі професійної та наукової підготовки відбувається формування певного рівня професійної компетентності педагогів, що своєю чергою визначається колом повноважень (обов'язків) фахівця.

Відтак доцільно обґрунтувати чіткі критерії освітньо-професійної програми, освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця, модернізувати навчальні плани і програми навчальних дисциплін педагогічних закладів вищої освіти, з метою орієнтації на формування професійно значущих видів компетентностей із належним ускладненням матеріалу на різних рівнях освіти (поетапне оволодіння вищим рівнем компетентності). При цьому слід урахувати, що професійна компетентність – комплексна характеристика, що інтегрує різноманітні здатності фахівця, поєднуючи особистісні та професійні характеристики.

Опанування фаху і присвоєння кваліфікації забезпечить випускникам закладів вищої освіти можливість працевлаштування й ефективного виконання професійно важливих завдань, самостійне здійснення педагогічного процесу в умовах різних типів закладів освіти. Тобто, професійна компетентність педагога є результатом здобуття вищої педагогічної освіти, а також характеристикою, яка постійно вдосконалюється. Її формування включає змістовий (знання) і процесуальний (уміння) компоненти, що, насамперед, підкреслює важливість як теоретичної (зміст навчальних дисциплін загального і професійного циклів), так і практичної (проходження різних видів практики) підготовки в педагогічному закладі вищої освіти. Студенту потрібно добре знати теорію, щоб уміти застосовувати її у практичній діяльності. Окрім цього, специфічною особливістю професійних знань є їх комплексний характер, що передбачає необхідність уміння синтезувати матеріал, аналізувати педагогічні ситуації, вибирати засоби взаємодії, креативно діяти (висловлення власних поглядів, міркувань, розуміння проблеми).

Умовами формування професійної компетентності називають: інтеграційні процеси в системі освіти (охоплюють рівні: кроснаціональний, інтеросвітній, методологічний, зміст педагогічної освіти, єдність навчання, виховання і розвитку, різні види освітньої діяльності); дидактична і методична мобільність сучасного педагога; незалежна система моніторингу якості вищої освіти [8].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, компетентність – загальний оцінний термін, який означає здатність діяти «зі знанням справи». Її може виявляти людина, яка має конкретні знання в певній галузі. Важливим завданням і результатом діяльності закладів вищої педагогічної освіти є формування в майбутніх фахівців професійної компетентності та уявлення про те, що ця характеристика потребує постійного вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Burchell, H., & Westmoreland, S. (1999). Relationship between competence-based education and student reflection on practice: a UK case study of initial teacher training. *International Journal of Training and Development*, Vol. 3, Issue 2, 156–166.
2. Biesta, G. (2015). How Does a Competent Teacher Become a Good Teacher? *Philosophical Perspectives on Teacher Education*, May, 1–22.
3. Лисогор Л. Життєва компетентність як умова самореалізації особистості / Л. Лисогор // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2013. – Вип. 47. – С. 143–147.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

5. Життєва компетентність особистості : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [ред. Л. Сохань]. – Київ : Богдан, 2003. – 520 с.
6. Степанець Н. П. Компетентнісна парадигма в підготовці кадрів для сфери туризму / Н. П. Степанець // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія. – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – Вип. 39. – Ч. 3. – С. 262–271.
7. Діти у складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія / Ж. В. Петрочко. – Рівне : Видавець О. Зень, 2010. – 368 с.
8. Малихін О. Ієрархія компетентностей сучасного педагога : зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції [«1025-річчя історії освіти в Україні : труднощі, сучасність та перспективи»], (м. Київ 22.05.2014). – Київ, 2014. – С. 65–75. – Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/3823/1/O_Malihin_konf_GI.pdf
9. Сидоренко В. Розвиток професійної компетентності сучасного педагога в умовах відкритої освіти: кластерний аналіз : III регіональна науково-практична конференція [«Професійна компетентність педагога в умовах оновленого змісту освіти та вимог ринку праці»]. – Вінниця : Вінницька міська друкарня, 2017. – С. 8–17.
10. Закон України «Про вищу освіту» (2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>

References

1. Burchell, H., & Westmoreland, S. (1999). Relationship between competence-based education and student reflection on practice: a UK case study of initial teacher training. *International Journal of Training and Development*, Vol. 3, Issue 2, 156–166 (in Engl.)
2. Biesta, G. (2015). How Does a Competent Teacher Become a Good Teacher? *Philosophical Perspectives on Teacher Education*, May, 1–22 (in Engl.)
3. Lysohor, L. (2013). Vital competence as a condition for self-realization of personality. *Psychologohopedahohichni problemy silskoi shkoly (Psychological-pedagogical problems of village school)* 47, 143–147 (in Ukr.)
4. Ovcharuk, O. (2004). *Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives*. Kyiv: «K.I.S» (in Ukr.)
5. Sokhan, L. (2003). *Vital competence of personality*. Kyiv: Bohdan (in Ukr.)
6. Stepanets, N. (2013). Competency paradigm in the training of specialists for tourism. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Ser.: Pedahohika i psykholohiia (Problems of modern pedagogical education. Series: Pedagogy and Psychology)* 39 (3), 262–271 (in Ukr.)
7. Petrochko, Zh. (2010). *Children in difficult living conditions: socio-pedagogical providing of rights*. Rivne (in Ukr.)
8. Malykhin, O. (2014). *Hierarchy of competencies of a modern educator . 1025-richchia istorii osvity v Ukraini: trudnoshchi, suchasnist ta perspektyvy (1025th anniversary of the history of education in Ukraine: difficulties, modernity and perspectives)*. Kyiv (in Ukr.)
9. Sydorenko, V. (2017). *Development of professional competence of modern educator in the conditions of open education: cluster analysis. Professional competence of a educator in conditions of updated content of education and requirements of the labor market: III regional scientific-practical conference. Vinnytsia, (in Ukr.)*
10. Law of Ukraine «On Higher Education». (2014). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page> (in Ukr.)

Abstract. FEDOROVYCH Anna Vasylyvna. Professional competitiveness how the research of preparation of specialist in the higher pedagogical education

Introduction. It is indisputable that pedagogical workers should be competent, and the formation of their professionalism and skills is one of the priority problems of the educational branch. Today, various programs of pedagogical education are implemented; standards of primary, basic training of educators are tested for phased assignment and confirmation of a certain level of qualification.

Purpose. The contradiction between the need for highly skilled professionals and the real level of their readiness for educational work necessitates the specificity of the essence of professional competence of the educator as an important task of the pedagogical institutions of higher education.

Results. Traditionally, such a structure of professional competence of the educator is substantiated: the system of knowledge (psychological, general-edict, professional); professional skills; professional abilities and professionally relevant qualities. Formation of the outlook and personal qualities are considered as the main ones for its formation.

The professional competence of the educator is a complex personality property: a holistic, dynamic system of professional abilities (individual competences) that allows knowingly and creatively to identify and carry out educational activities, develop their own personality, achieve successful,

optimal self-realization in the profession. It is the personal capabilities of a specialist to independently and effectively realize the purpose and tasks of education in real situations of interaction.

Originality. *The professional competence of the educator is interpreted as a combination of vocational and pedagogical competences that provide the theoretical idea of the subject of influence – the child (person) of a particular age (theoretical readiness) and the way of working with this «subject» – a characteristic that indicates the ability to perform pedagogical actions, professional problems and so on (practical readiness). For the effective provision of educational activities, it is important to combine general (personal) and professional and pedagogical competencies.*

Conclusion. *The result of the activities of institutions of higher pedagogical education should be the formation of future professionals of professional competence and the notion that this characteristic needs constant improvement. The mastering of the specialty and the qualification gives the graduates the opportunity to work and fulfill professionally important tasks, independently carry out the pedagogical process in the conditions of different types of educational institutions.*

Key words: *educator; professional competence; competence; training; pedagogical specialists; pedagogical institutions of higher education.*

*Одержано редакцією 07.10.2018
Прийнято до публікації 17.10.2018*